

*Проф. Людмила Д. Чекаленко,
Доц. Вікторія В. Солошенко*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЄВРОПИ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Що являє собою європейська інтеграція? Це явище визначається феноменом ХХ ст. і є досягненням усього попереднього політичного, економічного та соціального розвитку Західної Європи. Успіхи західної частини європейського континенту та суттєві зміни на континенті рубежу ХХ – ХХІ ст. сприяли зростанню привабливості та поширенню інтеграції в останні десятиліття до загальноєвропейських масштабів. Західна Європа історично і географічно складається із невеликих територіальних утворень, які не могли виживати поодиноці у воєнні та кризові роки, що періодично потрясли Європу. Саме невеликі держави – Королівство Бельгія, Королівство Нідерланди і Герцогство Люксембург – першими дійшли висновку про необхідність інтеграційного об'єднання. У 1923 р. вони започаткували європейську інтеграційну практику і заклали основу майбутнім процесам для всього континенту [1].

До питання європейської єдності політики зверталися за часів катаклізмів, економічних і політичних криз, посилення загрози, знищення паростків демократії. Однак євроінтеграційний експеримент поза Європою за подібними критеріями та масштабами не відбувся [2].

Протягом ХХ ст. основними засадами європейської інтеграції були визначені індивідуалізм, сформований римським правом і протестантською етикою; особиста свобода – свобода індивідуума; специфічний характер господарювання в умовах високої щільності населення, сформований інтенсивним характером виробництва; протиріччя між приватною власністю і партикуляризмом, що призвели до двох світових катастроф та зрештою

змусили західних європейців дійти спільного рішення і ним виявилася інтеграція.

Знаковим стало те, що до початку і під час Другої світової війни – епохи панування нацизму, серед населення європейських країн неухильно зростала частка прихильників ідеї пожертвувати державним суверенітетом заради європейської федерації, європейського об'єднання, як гаранта миру та безпеки. Після Другої світової війни країни Європи впритул наблизилися до реалізації інтеграційних концепцій, вважаючи інтеграцію найефективнішим шляхом створення федералістського об'єднання. Суверенітет у такій державі не ділиться між федерацією та її суб'єктами. Федерація – це одна держава, а не союз держав, які «віддають» частину свого суверенітету на користь федеративної влади [3].

Прихильники іншого варіанту розвитку Європи – **конфедерації** – віддавали перевагу нижчому рівню локалізації міжнародної правосуб'єктності. Основним гарантом цілісності державного суверенітету в такому разі мало б стати право вето, що давало можливість заблокувати рішення центральних органів, якщо таке рішення не відповідало національним інтересам суб'єктів конфедерації.

Термін **«інтеграція»** походить від латинського слова «integratio», що означає відновлення цілісності, возз'єднання. Американський адміністратор «плану Маршалла» П.Гофман увів термін «інтеграція» у політичний лексикон для окреслення процесів, що стали розвиватися у повоєнній Західній Європі [4]. Інтеграція – рушійна сила процесу єднання країн Європи, яка не є самоціллю, проте вона найбільшою мірою відповідає повсякчасним потребам учасників процесу, їх населенню, сприяє зростанню добробуту і не зачіпає більш чутливих царин суспільного буття, таких як державний суверенітет, питання безпеки, оборони тощо.

На сучасному етапі розвитку Європейський Союз об'єднує 28 держав-членів з населенням майже у 500 млн. осіб та інтеграційне об'єднання має

здебільшого однорідний господарський простір із достатньо сформованою економічною системою і єдиною валютою. Водночас ЄС означає не лише спільний ринок, вільне пересування громадян і капіталів, але й технологічне оновлення, успішне суспільство, засноване на дотриманні прав людини і громадянина. Якісно новою особливістю інтеграційного розвитку об'єднання стає перетворення його у політичну силу в якості міжнародного актора.

Важливою для вітчизняної науки є науково-практична цінність політико-інституціональних засад інтеграційного процесу. Актуальною постає наукова концептуалізація євроінтеграційного курсу України, здійснення комплексного аналізу проблем та більш повне з'ясування не лише переваг, але і ймовірних загроз та викликів, які постали і можуть виникати у процесі входження до європейського інтеграційного простору. Такий підхід покликаний сприяти виваженому проведенню інтеграційної політики нашої країни.

Євроінтеграційні прагнення будь-якої країни стають потужним каталізатором для трансформацій та демократизації держави. Іманентним у цьому зв'язку постає системне реформування владних інститутів, консолідація української нації навколо європейських цінностей.

Важливо враховувати, що поняття інтеграція характеризує стан об'єднаності окремих частин та функцій системи чи організму в ціле, а також сам процес об'єднання.

Німецький лексикон подає наступне трактування терміну інтеграція – це об'єднання окремих частин в єдине ціле [5]. Європейська інтеграція є за своєю природою унікальним процесом в усьому світі. Термінологічне навантаження слова інтеграція означає як ціль, так і процес, який веде до цієї мети. У політиці інтеграція означає відчутно більше, ніж співпраця держав, політика спільноти повинна бути значно більшою, ніж просто сума політик окремих членів.

Британський словник Макміллана трактує інтеграцію як дію або процес, при якому різні групи суспільства об'єднуються на рівній основі в єдине суспільство або організацію [6].

Український політологічний словник дає наступне трактування категорії інтеграція: «Інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, злиття суспільних, політичних, військових, економічних структур або етносів у рамках однієї держави чи кількох держав з метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам» [7].

Необхідно підкреслити, що європейська інтеграція – це явище ХХ ст. У свою чергу, **Ж. Монне** зазначав, що для європейців «європеїзм» є найконструктивнішою ідеєю століття, а логіка потребує від них об'єднання зусиль та досвіду [8].

Як стверджують українські політологи, у післявоєнній Європі поняття регіональної інтеграції почало означати процес уніфікації, а регіональна інтеграція є наступним, після національної, етапом спільного процесу.

Феномен Європи, як ідеться у більшості аналітичних оглядів авторів цього розділу, полягає в життєдайності створених держав, талановитості і винахідливості народів, що її населяють; у творенні феномену сучасної епохи – інтеграції. Нагадаємо, що країни різних частин Земної кулі намагалися відтворити інтеграційний процес як у часи становлення людства, так і з появою і розвитком різноманітних інтеграційних моделей.

Однак, цей широкий експеримент поза Європою за подібними критеріями і масштабами не вдався. Інтеграція по-європейські дійсно являє собою вінець попереднього політичного, економічного і соціального розвитку Західної Європи. Саме західної частини європейського континенту, а не східної, оскільки саме з Заходу Європи інтеграційний рух поширився на весь континент і розповсюдився далі. Про інтеграцію її можливості заговорили в Африці і Америці, в Арабському світі і Тихоокеанському просторі. Однак, тільки європейський варіант реалізувався повною мірою. Чи

втримається він на високому рівні, чи не розчиниться в лещатах економічної кризи, політичного неврегулювання і гуманітарного колапсу, що охопили сучасну Європу? На це має відповісти наступна сходинка історії.

У чому полягають плюси і мінуси європейської інтеграції? У чому криється її позитивний ефект, а допущені стратегічні і тактичні помилки гальмують подальший розвиток? Можна шукати відповіді на ці запитання в процесі інтернаціоналізації виробництва. Можна погодитися і з тим, що матеріальна складова інтеграції є необхідною, однак не є достатньою і вичерпною складовою для успішності інтеграційного процесу. Існує безліч прикладів інтернаціоналізації суспільства і виробництва, що виявляється у створенні багаточисельних інтеграційних структур, особливо значною кількістю яких може пишатися регіон Латинської Америки, однак інтеграційний процес не реалізується.

Як підкреслює **класична характеристика євроінтеграції**, основні витоки інтеграції по-європейські полягають у впорядкованому індивідуалізмі, сформованому римським правом і протестантською етикою; особистій свободі або свободі індивідуума; специфічному характері господарювання (індивідуалізм в умовах високої щільності населення), сформованому інтенсивним характером виробництва; протиріччями між приватною власністю і партикуляризмом, що призвели до двох світових катастроф і врешті решт змусили західних європейців віднайти засоби їх нейтралізації.

Питання європейської єдності поставали на порядку денному саме в часи катастроф, зіткнення держав, загрози знищення світових цивілізаційних надбань і паростків демократії. У період Другої світової війни під час панування нацизму європейське населення готове було пожертвувати державним суверенітетом заради європейської єдності – **федерації**, як гаранта миру та безпеки. Після воєнного катаклізму країни Європи впритул наблизилися до реалізації розроблених інтеграційних концепцій, вважаючи

інтеграцію найефективнішим шляхом до створення федералістського об'єднання. Прихильники іншого шляху для Європи – шляху **конфедерації** – віддавали перевагу нижчому рівню локалізації міжнародної правосуб'єктності. Основним гарантом цілісності державного суверенітету у такому випадку мало б стати право вето, яке надавало можливість заблокувати рішення центральних органів, якщо таке рішення не відповідало національним інтересам суб'єктів конфедерації.

Повертаючись до федералістського устрою, зазначимо, що суверенітет у такій державі не ділиться між федерацією та її суб'єктами. Федерація – це одна держава, а не союз держав, які «віддають» частину свого суверенітету на користь федеративної влади. У федеративній державі ділиться не суверенітет, а компетенція, причому ділиться таким чином, що суверенітет має федерація, а не її суб'єкти. За таким принципом будується і Європейський Союз, який суттєво обмежує суверенітет об'єднаних країн. Разом з тим, практичне застосування положень функціоналізму на практиці міжнародної інтеграції виявило його вади. Поява громіздких і багаточисельних технічних організацій, роздмухування чиновницького апарату спричинили нові проблеми координації.

Концептуальна складова європейської інтеграції

Сучасна європейська модель інтеграції вибудовувалась з 1951 р. через поступове об'єднання енергетичних ресурсів, економічних потенціалів, політичної і соціальної складових. На її шляху поставали різноманітні проблеми: економічні, циклічні, енергетичні кризи, найсильніша з яких відбулася у 1970-ті рр.; політичні катаклізми (політика Президента Французької Республіки Шарля де Голля), періодичні війни, постколоніальний неспокій, подолання внутрішніх криз нестабільності.

Виклики холодної війни і протистояння біполярної системи пришвидшили практичні інтеграційні кроки європейських країн. Ці загрози вже у середині ХХ ст. змусили Європу повернутися до власних витоків –

об'єднуючої європейської ідеї початку людської цивілізації – і на практиці розпочати об'єднання. Про необхідність створення європейського об'єднання Сполучених Штатів Європи, у свій час ініційованого Дж. Вашингтоном, а пізніше запропонованого відомим письменником і громадським діячем В. Гюго (1846 р.), нагадав через сто років і прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчілль (Цюріх, Швейцарія, 1946 р.).

Які виклики спонукали і формували концептуальну складову європейського об'єднання? Перш за все, глибокий кризовий стан економіки Європи в результаті руйнації економічного потенціалу держав, спричиненого Другою світовою війною. Необхідність пришвидшеного прийняття рішень, що продиктована загостренням холодної війни і блокового протистояння; військова (НАТО, 1949 р.) та матеріальна (План Маршалла, 1947 р.) підтримка Європи з боку Сполучених Штатів; розпорошеність по різних країнам енергетичних сировинних ресурсів (вугілля, сталі, атомних джерел); власний негативний досвід слабкості у протистоянні агресорові також диктував інтеграційний вибір.

Загрози холодної війни, гонки озброєнь, воєнних зіткнень, економічних криз тощо вже у ХХ столітті змусили Європу звернутися до власних витоків – об'єднуючої європейської ідеї початку людської цивілізації і на практиці розпочати об'єднання. Відповідаючи на запитання: чи вичерпалися ці джерела європейської інтеграції, можна з певною обережністю припустити, що вони ще мають певний запас ефективності і це підтверджують об'єктивні реалії.

Не слід забувати, що практично всі учасники політичного процесу ЄС мають декілька різних ідентичностей і можуть відігравати різні ролі. Водночас, не заважаючи на присягу міжнародного службовця, за якою чиновники представляють інтереси всього суспільства, а не кожної держави окремо, практика функціонування Євросоюзу свідчить, що у деяких сферах співпраці, як то, наприклад, сільського господарства, рибальства і особливо

торгівлі, ані комісари, ані працівники Комісії не відмовляються від своїх національних зв'язків та лояльностей при виробленні політики. Так, у свій час британським лідерам вдалося після кількох років складних переговорів стосовно бюджету і з питань рибальства та ін. нав'язати свої пріоритети і виторгувати певні привілеї. Поступово система ЄС за допомогою інтенсивної взаємодії міжнаціональних та міжурядових мереж перетворилася на колективний уряд, що спирається на еліти, які взаємно перекривають або заміщують одна одну.

Водночас, творення політики в межах стабільної системи державного управління поза межами структури держави заперечує класичну дихотомію між внутрішньою політикою суверенних держав та міжнародними відносинами держав. У рамках ЄС, як показали дослідження, влада, політична відповідальність, бюджетні та адміністративні можливості лишаються в основному в руках держав-членів. Проте для широкого спектру політичних сфер ці держави-члени спільно застосовують наявні у них владу та адміністративні можливості. Постійні протиріччя між національними і понад національними інтересами значно гальмують процес інтеграції: державні системи управління діють повільно внаслідок значного розмаїття інтересів та негнучкості адміністративних структур.

ВІТЧИЗНЯНА НАУКОВА ШКОЛА

Європейська інтеграція розглядається в Україні владою і більшістю суспільства головною засадою сучасного і майбутнього стратегічного розвитку, визначена пріоритетним напрямом розвитку Української держави. Саме європейський вектор зовнішньої політики закріплювався у законодавчих актах і впроваджувався у вітчизняну законодавчу систему одразу з проголошенням міжнародної суб'єктності нашої держави [9].

Провідні учені наукової школи України, прогресивні лідери при цьому розуміли, що реалізація євроінтеграційної стратегії не є простою справою, оскільки в самій державі і навколо неї існувало пострадянське

минуле, далеке від демократичних засад розбудови держави. Розуміння того, що цей європейський перехід України буде болісним і довготривалим, не одразу лягло в концептуальну складову політичного та економічного європейського розвитку. Після кількох зворотних євроінтеграційному напрямку кроків певних верств української влади, стало зрозумілим, що шлях до європейської інтеграції України буде непростим, ускладненим, болючим і, як виявилось раніше, кривавим. Нині стало очевидним, що європейська відповідальність покладена не на одне покоління українців, яким ще не вистачає відповідних знань, практичних навиків, поінформованості і врешті мужності для реалізації наміченого.

Проблема європейської інтеграції досліджується провідними науковими установами Національної академії наук України, науковими центрами вищих навчальних закладів України. До їх числа раніше належав й Інститут соціально-економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР (директор – А. М. Шлепаков), який з набуттям незалежності був перетворений на Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Останній слушно продовжив попередні напрацювання у царині наукових пошуків у дослідженні проблемних питань політики й економіки зарубіжних країн, зокрема й інтеграції [10].

Нині зовнішньополітичну концептуальну складову вітчизняного розвитку розробляють, у першу чергу, наукові інституції, які функціонально покликані виконувати дотичні завдання – Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інститут історії України НАН України, Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дипломатична академія України при МЗС України та інші.

Національний інститут стратегічних досліджень зробив вагомий внесок у розробку окресленої проблеми, видав низку науково-аналітичних

доповідей, збірників наукових праць, матеріалів конференцій та круглих столів. Науковцями Інституту досліджено питання розвитку політичного діалогу Україна - ЄС та його перспективи. Особливу увагу було приділено політичному, енергетичному, інформаційному та гуманітарному чинникам багатостороннього співробітництва, співпраці у сфері безпеки в європейсько-євразійському просторі. Було здійснено спробу системного розгляду питання присутності України в європейському інформаційному просторі. Дослідники висвітлили проблеми українсько-російських відносин у контексті євроатлантичної інтеграції України, визначили інтеграційний потенціал України у європейському та євразійському вимірах [11].

У монографіях Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України «Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики» (керівник авторського колективу – М.І. Михальченко), «Геополітичні ідеї та гіпотези в українській політичній думці ХХ – початку ХХІ століття» (О.В. Заремба, О.А. Федоренко), проаналізовано моделі розвитку пострадянських країн, обґрунтовується необхідність європейського вибору України [12].

Аналіз євроінтеграційного поступу України здійснено дослідниками Інституту історії України НАН України у праці «Україна і Європа (1990-2000 рр.)», у ній також окреслено стратегію та інтенсифікацію співробітництва України з ЄС [13]. Важливо підкреслити значне зростання наукового інтересу до євроінтеграційних сюжетів. Так, з часів здобуття Україною незалежності вченими Інституту здійснюються комплексні студії зовнішньополітичного курсу України, досліджуються інтеграційні та етнонаціональні процеси нашої держави.

У циклі колективних монографій Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»: «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього», «Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку», «Україна в Європі:

контекст міжнародних відносин», «Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації» розкрито концептуальні проблеми вибору стратегії розвитку України у європейському та загальноцивілізаційному вимірах, детально проаналізовано теоретичні й практичні складові міжнародних відносин, з'ясовано стратегічні засади входження України до європейського простору, досліджено політико-правовий дискурс історії та сучасних міжнародних відносин в Європі, проаналізовано міжнародні відносини та імперативи розвитку Європи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, виокремлено теоретичні та політичні засади національної ідентифікації українців в українському та європейському вимірах [14].

Уникаючи категоричності та безапеляційності ученими Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» досліджено актуальні проблеми сходження незалежної Української держави в коло європейських країн, проведено аналіз її можливостей, викликів і перспектив. На широкому історичному матеріалі науковці здійснили ретроспективний аналіз існування і визнання України як європейської держави, дослідили політико-правові, економічні, світоглядні та духовно-культурні засади нинішніх взаємин України з далекими і близькими сусідами по спільному європейському домі, концептуальні засади відносин з провідними державами Євросоюзу: Німеччиною, Францією, Великобританією та ін. Науковцями Інституту досліджено історію становлення ідеї об'єднаної Європи, проаналізовано цивілізаційні та культурно-політичні чинники формування інтеграційного об'єднання Європи, з'ясовано можливості та конкретні результати реалізації загальних та регіональних інтересів європейських країн, окреслено основні принципи зовнішньої політики сучасної України та головні напрями її стратегії взаємин з європейськими інституціями та регіональними формуваннями – країнами Вишеградської групи, з країнами Бенілюксу та з країнами Північної Європи, виокремлено пріоритети відносин України з

Румунією, Туреччиною та ін. Окремо досліджено складові регіональної інтеграції в Європейському Союзі, її сучасні особливості та перспективи. Поряд з цим, науковцями Інституту з'ясовано роль України в європейських структурах безпеки і співробітництва, проаналізовано політику України щодо нерозповсюдження ядерної зброї, досліджено еволюцію політики Євросоюзу щодо України, окреслено нові виклики та завдання для національної дипломатії сучасної доби.

У колективних монографіях Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» також проведено ретельний аналіз геополітичних, гео економічних та етнокультурних засад становлення інтеграційного об'єднання, розкрито особливості взаємодії національних і наднаціональних інститутів в сучасній Європі, запропоновано низку заходів щодо посилення позицій України та входження її до континентального простору у контексті європейської стратегії за посилення глобалізації у світі, визначено, що співпраця у науково-технічній сфері України з об'єднаною Європою має потужні складові і сприймається партнерами належним чином. Науковці Інституту акцентують увагу на тому, що демократизація українського суспільства, зміцнення європейських цінностей постає складовою частиною входження України до культурно-цивілізаційного простору Європи.

Дослідники ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» у своїх працях виокремлюють вітчизняні особливості та складнощі реалізації задекларованого європейського курсу. Незважаючи на глибоке європейське коріння українства, політично українці як нація довгий час не мали вагомого значення на європейській арені та на власних теренах. Політичні феномени Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Гетьманщини та національних формувань початку ХХ ст. були наслідком недовготривалих сплесків державотворення. Упродовж багатьох століть право остаточного ухвалення рішень стосовно основних царин буття українців зосереджувалося

здебільшого поза межами власної території, зокрема у Варшаві, Відні, Москві чи в столицях інших впливових держав.

Маючи тисячолітню історію, глибоку, розвинену й самобутню національну культуру, виключно родючі чорноземи світового значення – усі складові, що мали б сприяти українському державотворенню, Україна не мала власної держави, того політичного стрижня, який убезпечував би її власний розвиток, зростання добробуту громадян та впорядкованості суспільних відносин. Така ретроспектива є, по суті, феноменальною в історії європейського континенту, для більшості народів якого властивим було формування та зміцнення своєї державності. Невдачі українства на шляху здобуття незалежності та зміцнення своєї самостійності постають своєрідним маркером національного розвитку.

Належність України до Європи підтверджується історично, усталеністю й наповненістю зв'язків та взаємовпливів українства й решти європейських народів. З давніх часів Україна перебувала в центрі політичного життя, що вирувало на європейських обширах. У середньовічній Київській Русі тогочасні українські землі склали осердя гідного подиву політичного, економічного та культурного об'єднання. Для Європи ознакою престижу й могутності династії була готовність інших провідних династій вступити з нею в шлюбні зв'язки. За цією ознакою князювання Ярослава Мудрого яскраво підтверджувало престиж київського престолу.

Богданом Хмельницьким було відновлено національний дух українського народу, згодом Україна посіла важливе місце серед держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй. Однак лише у 1991 р. Україна здобула реальну державність і стала на шлях суверенного розвитку і формування рівноправних відносин з пострадянськими, європейськими державами та країнами світу. Забезпечення незворотності демократичних процесів, утвердження України в колі держав Європи й світу потребує пошуку спільних засад розвитку континенту та, власне, його спільного

майбутнього. Це стосується розвитку відносин з країнами СНД і державами ЄС. Україна, стверджуючись у світовій спільноті, прагне поповнити коло демократичних держав.

Для утвердження України в Європі імперативно постають завдання не лише зміцнення й розвитку вітчизняних інституціональних та національно-культурних параметрів, а й потужного використання найновіших досягнень науки і техніки, всього людського і кадрового потенціалу, формування стратегій інноваційного розвитку як дієвих засобів відчутного соціально-економічного зростання майбутнього суспільства і набуття ним реальних рис.

Дослідниками ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» проведено ґрунтовний аналіз доробку вітчизняних науковців у царині визначення європейських засад України, здійснено ретроспективний зріз взаємодії попередніх державних утворень українства з європейськими народами; проаналізовано еволюцію європейської парадигми України впродовж наступних століть; досліджено бачення європейськими державами українських перспектив у контексті геополітичних комбінацій ХХ – початку ХХІ ст.

Не нехтуючи й песимістичним баченням майбутнього Європи і перспектив України в ній, автори більш схильні до того, що об'єднана Європа з новою силою утвердить свої власні геополітичні виміри. Зокрема, Європейський Союз спроможний стати лідером світового прогресу, ствердитись самостійним центром багатополюсного світу третього тисячоліття, водночас поглиблюючи інтеграцію та зберігаючи унікальність своїх складових. Уже нині Євросоюз є важливим геополітичним гравцем світової шахівниці. Особливо ж, з огляду на світову фінансово-економічну кризу, коли дієздатність ЄС не лише визначається його економічними параметрами, а й зміцнюється схваленням свого роду конституційних засад,

тощо. Досліджено роль підтримки України на шляху до ЄС з боку такої надпотуги, як сучасна Німеччина.

Німеччина, як і всі держави ЄС, пильно стежить за зміцненням нових демократичних якостей української держави й суспільства, прагне підтримати їх. Проте, Україна не пішла шляхом поглиблення й зміцнення досягнутого – демократичні реформи проходили з великими труднощами, держава досі не змогла впоратися з викликами історичної доби як у внутрішній, так і в зовнішній політиці, вона переоцінила свої сили й можливості, а провідні політичні верстви країни опинилися знову не на висоті історичних задач.

Перебіг подій останніх років свідчить, що в Україні стан демократії не може задовольнити ані демократично орієнтованих політиків, ані український народ, ані міжнародні організації, які спостерігають за становленням України як сучасної держави і бажали б бачити нас у колі демократичних країн. Дійсно, наші досягнення в цій сфері ще досить скромні. Перед Україною стоять величезні внутрішні перепони досягненню потенційно можливих історичних рубежів, ствердження себе в Європі і світі.

Вітчизняні науковці досить переконливо аргументують закономірну обумовленість європейських прагнень України та необхідність і незворотність таких підходів. У цьому зв'язку привертають увагу наукові розробки професорсько-викладацького колективу Дипломатичної академії України Міністерства закордонних справ України, зокрема професора Л.Д. Чекаленко, яка досліджуючи різні інтеграційні моделі світу Північно-американського, Латино-американського, Європейського, Азійського регіонів слушно стверджує, що «євроінтеграційний експеримент поза Європою за подібними критеріями та масштабами не відбувся». Дослідниця підкреслює, що суверенні держави у різних куточках світу не раз намагалися реалізувати ідею всеохоплюючої інтеграції, але поза Європою подібні інтеграційні експерименти не досягли бажаного результату. Інтеграція по-

європейськи являє собою вищу сходинку політичного, економічного і соціального розвитку Західної Європи, і саме із Заходу інтеграційний рух поширився на весь континент [3].

Як зазначає професор А.І. Кудряченко – «прагнення політиків надати Європейському Союзу більш вагомий рис гравця сучасного, все відчутніше глобалізованого світу імперативно і все гостріше ставлять проблему взаємодії національних і наднаціональних інститутів» [15].

Історію утвердження ідеї об'єднаної Європи розкрито у дослідженні М.М. Гнатюка та Я.О. Черногора. Ідеї створення спільних європейських органів проголошувалися задля боротьби із зовнішньою загрозою, гарантування внутрішнього миру і вирішення суперечок мирним шляхом ще з періоду Середньовіччя і визначили подальший напрямок розвитку ідей становлення об'єднаної Європи [16].

Вітчизняні дослідники С. В. Кондратюк та О.С. Вradій наголошують на високому рівні невизначеності сучасного міжнародного середовища, що змушує по-новому оцінити переваги та недоліки європейської моделі лідерства. Вона не має «вольового» характеру, але від цього не стає менш цілеспрямованою та ефективною. Цілі політики ЄС розраховані у більшій мірі на довгострокову перспективу, і в меншій – на одержання швидкого виграшу. Однак саме це дозволяє Європейському Союзу вчасно корегувати методи їхнього досягнення. Стратегія «м'якого лідерства» викликає набагато менший опір середовища і пов'язана з меншим ризиком від спроб його нейтралізувати [17].

Викладачі Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко окреслили балансування України між Євросоюзом та Росією, зосередивши увагу на виборі Україною конкретної стратегії. У праці «Європейський Союз: історія і засади функціонування» досліджуються європейські інтеграційні процеси, детально розкриваються процеси задуму та

становлення ідеї об'єднаної Європи в широких політичних колах європейських країн [18].

Вагомим науковим доробком є колективні праці В.А. Манжоли, М.М. Білоусова, Л.Ф. Гайдукова «Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті рр. ХХ століття)» та В.А. Манжоли «Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи» [19].

У монографіях розкрито закономірності та послідовність євроінтеграційного процесу, становлення спільного економічного, соціального, політико-правового та науково-дослідного простору, формування єдиного законодавства та системи безпеки. Визначено особливості євроінтеграційних трансформацій у 1990-ті рр., проаналізовано еволюцію політики ЄС щодо країн Центрально-Східної Європи.

У дослідженні європейських інтеграційних процесів пріоритетними напрямками є вивчення таких питань, як: зародження та розвиток ідеї Об'єднаної Європи; основні напрямки розширення інтеграційних процесів; головні етапи процесу створення та становлення Європейського Союзу – як організації об'єднаних країн Європи. Вказані позиції мають потенціал перспективного наукового осмислення.

Інтеграція в Європейський Союз, визначена вищим керівництвом держави як магістральний вектор зовнішньої політики України, загалом підтримується державно-політичною елітою. Серед населення постійно зростає кількість прихильників вступу України до Європейського Союзу. Перед українською державою й українським суспільством стоїть завдання набуття цивілізаційних якісних характеристик, серед яких: прозорість державної політики, повага до прав людини, піднесення продуктивності праці та оплати за неї до середньоєвропейського рівня, незалежні ЗМІ й вільний доступ до інформації. Але з часом на передній план дедалі більше виходять проблеми і виклики глобального характеру: демографічні зміни, екологічні, природні й техногенні катастрофи, регіональні та етнічні

конфлікти, переорієнтація енергетичних потоків, поширення високих технологій, превалювання корпоративних інтересів над національними.

Як слушно зазначає О. О. Шморгун, щоб по-справжньому запрацював ринок, уже потрібно мати повноцінний середній клас, який своєю чергою, повинен мати високий рівень життя. Отже, виходить, що ми потрапили у зачароване коло: не маємо належного рівня демократії, бо надто бідні, а бідні тому, що не маємо політичної та економічної демократії [20].

Сучасний дискурс подальшого розвитку відносин між офіційним Києвом і Брюсселем побудований головним чином на дослідженні вигод для України від вступу до Європейського Союзу. За баченням І.І. Богдановича, доцільно розглянути розвиток двосторонньої співпраці і з протилежного погляду – вигод для ЄС. Для цього досить звернутися до таких гострих проблем сучасності як забезпеченість енергоносіями, розвиток транспортних комунікацій, міжнародна безпека і модернізація економіки [21].

Не можна не виокремити важливість та ключову роль провідних країн Європейського Союзу. Від урядів таких країн як Німеччина, Франція та Велика Британія виходять основні імперативи та здійснюється вирішальний вплив на політику ЄС. Тому у працях дослідників А.І. Кудряченка, В.В. Солошенко, О.О. Мітрофанової, Н.Л. Яковенко та ін. аналізуються відносини та позиція щодо прагнень України даних держав, розглядаються складові всього спектру партнерських взаємовідносин у контексті глобальних зрушень на континенті та нові спонукальні чинники щодо підтримки офіційного Києва [22].

В Україні захищена низка дисертаційних робіт, які присвячені проблемам європейської інтеграції. Серед них варто виокремити праці Т. В. Андрущенко «Європейська політика України: проблеми формування та реалізації», С. Д. Василенко «Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі», В.М. Вакулича «Політичні детермінанти зближення України з Європейським Союзом», В.В. Копійки

«Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу» , С.М. Костюка «Стан і перспективи співпраці України з Європейським Союзом», О.Є. Пристайко «Політика Європейського Союзу стосовно України», О.М. Шеретюк «Політичні імперативи євроінтеграційного курсу України». Ці дисертаційні дослідження складають наукову основу для розробки складових євроінтеграційного поступу України [23].

Привертає увагу концептуальне наповнення євроінтеграційного процесу. Серед концепцій становлення й розвитку європейської інтеграції, сформованих наприкінці ХХ ст., необхідно виокремити моделі одночасного формування і реалізації європейських регіональних організацій, часткового членства, «Європи різних швидкостей», «гнучкої Європи», «Європи концентричних кіл», «Європи ядра», «Європи змінних геометрій», «Європи концентричних кілець», модель «синтезної самоорганізації», концепції європейського розширення заради поглиблення і поглиблення заради розширення, «Європи меню» тощо [24].

Перша згадана модель передбачає ключову роль міжнародних організацій (Ради Європи, ОБСЄ, ЦЄІ) у інтенсифікації євроінтеграційних процесів. Всі концептуальні схеми були пов'язані з поступовістю інтеграційного процесу, з'являлися під час сходження процесу європейської інтеграції на нові рівні і на нові рейки інтеграції. Так, модель часткового членства орієнтована на участь асоційованих з ЄС держав у певних заходах Співтовариства, які переважно належать до сфери діяльності міжнародних організацій. Наприклад, можливість приєднатися до «спільних акцій» у межах спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Ці моделі передбачають лише аспекти співробітництва з країнами-кандидатами з можливістю їхнього вступу в довгостроковій перспективі.

Модель «Європа ядра» («Документ Шойбле-Ламерса»), запропонована фракцією ХДС/ХСС німецького Бундестагу, передбачає формування «ядра Європи», яке повинно складатися з Німеччини, Франції, країн Бенілюксу,

можливо, Данії та Ірландії. Вибір цих держав орієнтується на здатність виконувати критерії конвергенції, які передбачає Маастрихтський договір для третього ступеню Економічного і Валютного союзу (ЕВС). Названі країни зобов'язані не тільки тісно узгоджувати свою фінансову, фіскальну, бюджетну, соціально-економічну політику, а й у своїх діях більше орієнтуватися на цілі і завдання ЄС, ніж інші члени ЄС, і більш тісно співпрацювати, насамперед у тих галузях, які доповнені Римським і Маастрихтським договорами, в основному це спільна зовнішня політика та політика безпеки, співпраця в галузі юстиції і внутрішньої політики. Одночасно автори підкреслюють принципову відкритість цієї основної групи по відношенню до всіх членів ЄС. Зокрема, називаються Італія, Іспанія і Великобританія. У рамках цієї моделі наголошується на провідній ролі Франції та Німеччини, чиї відносини мають розвиватися в такому напрямку, щоб теми, які є традиційно дискусійними між двома країнами (політика в галузі індустрії та сільського господарства, фінансова конституція ЄС, оборона), розглядалися більшою мірою на взаємовигідній основі. Але зазначається, що «група ядра» не повинна утворювати власних інститутів.

«Європа різних швидкостей» (уперше термін з'явився у «звіті Тіндемманса» у 1975 р.) характеризує ситуацію, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав. Загалом положення «звіту Тіндемманса» були відхилені. Однак при запровадженні європейського механізму обмінних валютних курсів (наприкінці 1970-х рр.) було все ж допущено можливість «різних швидкостей» у рамках європейської монетарної системи. Реальні загрози Європі «різних швидкостей» виникли й після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб'єкта міжнародних відносин.

Модель «гнучкої Європи» (концепція «європейського меню», «Європа

за вибором», «Європа la carta», «Європа змінної геометрії») вперше була запропонована прем'єр-міністром Великої Британії Дж. Мейджором. Така концепція відображає мінімалістську тезу інтеграції, що обмежує інтеграцію не за часом, а за предметом (наприклад, щодо зони вільної торгівлі, коли держави-члени будуть визначатися стосовно приєднання до додаткових сфер співпраці, якщо такі є). Таким чином, держава-член зможе самостійно обирати ступінь та сфери залучення до інтеграційних проєктів. Велика Британія, наприклад, не хоче брати участь у соціальних проєктах ЄС.

Модель «Європа концентричних кіл» була запропонована прем'єр-міністром Франції Е. Баладюрором і передбачає наявність трьох різним чином інтегрованих кіл держав: зовнішнє коло формують асоційовані з ЄС країни; середнє – всі країни ЄС, і, нарешті, внутрішнє містить тільки ті держави, які готові до тіснішої інтеграції в окремих сферах (тобто «ядро»).

Головну відмінність між двома моделями «кіл» і «ядра» вітчизняна дослідниця О.М. Шеретюк слушно вбачає в тому, що в німецькому проєкті «ядро» може змінюватися залежно від сфери та рівня співпраці. Французька модель не допускає держав, які не беруть участі у валютному союзі, до посиленого співробітництва в інших сферах (у сфері безпеки й оборони) [25]. Такий підхід можна застосувати не тільки до інтеграційної структури у межах ЄС, але й у його відносинах з сусідніми країнами, наприклад, поділ: «коло єдиного законодавства», яке об'єднає країни-члени ЄС; «суміжне коло» (країни, що очікують вступу до ЄС) та «особливі кола» (країни, з якими планується поглиблення співпраці в тій чи тій сфері).

Вирішенню науково-дослідницького завдання – виявленню і систематизації підходів до розвитку загальноєвропейського процесу і формуванню сучасної геостратегії України, визначенню впливів цього процесу на європейську інтеграцію і українське суспільство – присвячені праці С. Василенко. Дослідниця, зокрема, зазначає, що для України будь-яка орієнтація винятково на Схід чи на Захід зазвичай закінчувалася втратою

державності. Тому найбільш продуктивним є багатовекторний курс, однак, при цьому магістральним повинен бути європейський вибір. Загалом Україна повинна зберігати баланс між західними і східними векторами своєї зовнішньої політики [26].

Аналіз зовнішньополітичних орієнтирів країни на сучасному етапі міститься у наукових працях М. Михальченка. Дослідження дають об'ємне уявлення про геополітичний процес і геополітичні вектори української держави в контексті демократичного політичного процесу після проголошення незалежності України і до наших днів [27].

Знаний український вчений Ф.М. Рудич дає наступну оцінку міжурядовому підходу – уряди держав-членів ЄС, особливо Німеччини, Франції та Великої Британії здійснюють вирішальний вплив на політику ЄС. Таким чином, кожен уряд розуміє свій власний інтерес, який бажано досягти в межах ЄС. Провідниками для реалізації цих інтересів виступають наднаціональні структури Євросоюзу. Від співпраці в межах ЄС виграють всі учасники інтеграційного процесу.

За баченням професора Ф.М. Рудича, протягом першого десятиліття незалежності України її взаємовідносини з Європейським Союзом нагадують скоріше наміри, а не угоду про входження України до європейського політичного, правового та економічного простору. «Щоб не відбулося, Україна в своєму розвитку повинна досягти тих критеріїв, за якими визначається готовність країн-кандидатів до членства в ЄС, серед яких стабільність інститутів, які гарантують принципи демократії і законності в країні, наявність діючої ринкової економіки, її конкурентоспроможності, прийняття законодавчого надбання Союзу [28]».

Проаналізувавши різні варіанти інтеграційних моделей, дослідники дійшли висновку про особливий цивілізаційний феномен України, який визначають як «синтез та цивілізаційна самоорганізація» «Україна як країна-лімітроф, проголосивши курс на Захід, але не ідучи зі Сходу, може дуже

ефективно використовувати модель «синтезної цивілізаційної самоорганізації». М.І. Михальченко доводить безпідставність деяких закликів до повернення союзу з Росією: «заклики до відновлення старих зв'язків з Росією історично безпідставні». Виходячи з особливостей геополітичного становища нашої держави, відомий український політолог М.І. Михальченко вважає, що Україна має визначитися у пріоритетному, в одному з трьох можливих геостратегічних напрямків: або обрати шлях до європейського співтовариства, або забезпечити гарантії незалежного розвитку, як від Заходу, так і від Росії, або ж обрати позицію динамічної рівноваги між Сходом і Заходом, яка підтримується міжнародним співтовариством і є, на його думку, найбільш перспективною. Професор М.І. Михальченко переконаний у тому, що Україна як країна-лімітроф, проголосивши курс на Захід, але не йдучи зі Сходу, може досить ефективно використовувати модель «синтезної самоорганізації», оскільки стандарти життя в нашій країні досить далекі від західноєвропейських та американських.

Наукові концепції українських учених щодо місця і ролі нашої держави в сучасному інтеграційному процесі певною мірою стали підґрунтям стратегії інтеграції України до Європейського Союзу.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською і західноєвропейською гуманістичними культурами, перетворення України в інтегровану частину глобального суспільства, водночас із становленням її як національної держави. Європейський Союз в добу сходження України став одним з потужних світових лідерів, а на рубежі ХХ–ХХІ ст. своєрідним дороговказом для інших країн, що складають людську цивілізацію. Адже саме в цьому інтеграційному об'єднанні напрацьовані та плідно реалізуються засади консенсусних взаємин країн-членів, ціннісні орієнтири західної демократії, а

також важливі соціальні, науково-технічні, інноваційні, екологічні норми і стандарти суспільства майбутнього.

Як слушно зазначає В.В. Солошенко, становлення і розвиток співробітництва України з Європейським співтовариством у науково-технічній сфері було і залишається важливою складовою всього спектру відносин і спирається на солідну політико-правову базу, яку складають політичні заяви, декларації та тісний політичний діалог, зокрема, Угода про партнерство і співробітництво, підписана ще у 1994 р., а також біля двох десятків галузевих угод, підписаних Україною та ЄС. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист від зовнішньої агресії і територіальних претензій [29].

Прихильність переважної більшості українських науковців до європейського вибору пояснюється, з одного боку, перевагами демократичного світу, економічних перспектив та політичної стабільності. З іншого боку, такий стрімкий рух до Європи був спричинений потребою якнайшвидше абстрагуватися від існуючої політико-економічної залежності від Росії, через які Україна продовжує залишатися об'єктом геополітичних інтересів Москви. Як зазначав успішний німецький політик Л. Ерхард «Тільки там, де свобода і обов'язок стають зобов'язуючим законом, держава отримує моральне виправдане право говорити і діяти від імені народу» [30].

Варто зазначити, що європейська перспектива України обумовлювалась, передусім, внутрішнім чинником: наскільки активно і наполегливо наше керівництво працюватиме над реалізацією суспільно-економічних реформ, щоб досягнути політичних, економічних і законодавчих критеріїв членства в Європейському Союзі. Від України ЄС очікує адаптації свого законодавства до європейського, модернізації і розвитку економіки, бізнесу, створення сприятливих умов для

інвестування та здійснення економічних і соціальних реформ, утвердження інститутів громадянського суспільства. Потенційні переваги європейської інтеграції суттєво перевищують можливі втрати й ризики, що було переконливо доведено досвідом європейських країн, які обрали цей шлях.

Список використаних джерел і літератури

1. Anjo G. Harryvan. In Pursuit of Influence: The Netherland's European Policy During the Formative Years of the European Union, 1952-1973 (Cité européenne / European Policy) 1st New edition. [Electronic resource]. – Regime of access: <https://books.google.com.ua/books?isbn=9052014973>
2. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: Навчальний посібник. М. А.Кулініч, Н.О.Татаренко, В.Г.Ціватий / За концепцією і наук. ред. проф. Л.Д. Чекаленко. – К.: ДАУ, 2013. – 628 с.; Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури / Л.Д. Чекаленко Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки / За заг. ред. С.І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2004. – 352 с.
3. Чекаленко Л. Фактори європейської ідентичності у світлі ситуації в Україні // Європейські історичні студії: науковий журнал. – 2016. – № 3. – С. 43-56.
4. Theorising European integration revisiting neo-functionalism and testing its suitability for explaining the development of EC competition policy? [Electronic resource]. – Regime of access: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2007-003.pdf>.
5. [Electronic resource]. – Regime of access: www.duden.de/; http://www.bundesrat.de/SharedDocs/beratungsvorgaenge/2014/0501-0600/0545-14.html;jsessionid=CFA87E5808AA6D7FF2750746D6325E23.2_cid365?nn=4732016&cms_topNr=545%2F14#top-545/14
6. [Electronic resource]. – Regime of access: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/integration>.
7. Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Шемшученко Ю. С.]. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
8. [Electronic resource]. – Regime of access: http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/jean_monnet_bg.pdf

9. Постанова ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України». //Відомості ВРУ (ВВР) – 1993. – № 37. – 379 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3360-12>; Зленко А.М. Зовнішньополітична стратегія та дипломатія України: Підручник / за ред. Манжоли В.А. – К.: «Київський університет», 2008. – 379 с.; Чекаленко Л.Д. Французький чинник європейської безпеки. – Французька модель державності: політичний, економічний, соціальний і правовий аспекти: кол. монографія. – 2015. – К.: ДАУ. – С. 366-405 / 492 с.; Чекаленко Л.Д. Європа. Безпека. Україна. Дипломатія Україна дипломатична. – Випуск шістнадцятий. – К.: ГДП, 2016. – С. 284–293.; Чекаленко Л.Д. Політологічний аспект інтеграції; Інтеграція і суверенітет; Європейський Союз: реалізація інтеграційного проекту; Становлення системи безпеки європейської інтеграції; Криза інтегрованої Європи. – Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: Навчальний посібник /М.А. Кулініч, Н.О.Татаренко, В.Г.Ціватий, Л.Д. Чекаленко / за концепцією і наук. ред. проф. Л.Д.Чекаленко. – К.: ДАУ, 2013. – 628 с.; Чекаленко Л.Д. Витоки європейської інтеграції //Зовнішні справи. – 2015. – № 5. – С. 23-25.

10. Врадій О. Сучасний етап еволюції політичної системи Європейського Союзу: виклики для України / О. Врадій // Антологія творчих досягнень 2012. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2012. – Вип. 6. – С. 228-238.; Сушко О.В. Формування нового типу асоціативних відносин у Східній політиці Європейського Союзу: приклад України / О.В. Сушко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 107, Ч. 1. – С. 130-140.; Толстов С.В. Європейський Союз: статус і роль у міжнародній системі / С.В. Толстов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. – Ч. I. – С. 80-93.

11. Україна і ЄС: сучасний стан та перспективи взаємовідносин [аналітична доповідь] УЦЕПД. – К.: УЦЕПД, 1997. – С. 5-10.; Баровська А.В. Міфи щодо європейської інтеграції в офіційному дискурсі ЄС : аналіт. доп. – К. : НІСД, 2013. – 72 с.; Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парохонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.

12. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладні аспекти: [кол. моногр. / за ред. Ф. М. Рудича]. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.; Україна і Росія у взаємному спілкуванні і сприйнятті: українці про Росію та росіян. Росіяни про Україну і українців. Суспільно-політичні чинники розвитку стосунків між Україною та Росією. Аналітична доповідь. – 2008. /О.П.Дергачов (керівник), М.Є.Горелов, С.О.Макєєв, В.О.Ковалевський, П.М.Рудяков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ipiend.gov.ua/?mid=121>; Заремба О.В., Федоренко О.А. Геополітичні ідеї в контексті розвитку української політичної думки ХХ – початку ХХІ століття. / О.В. Заремба О.В., О.А. Федоренко – К.: ПП «ЗОЛОТІ ВОРОТА», 2014. – 168 с.

13. Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 2. Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу. [Анотована історична хроніка / Мельникова І. М., Горенко О.М., Мартинов А.Ю., Нікіфорук Д.І.] – Київ, – 2001. – 123 с.; Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 395 с.; Віднянський С.В. Європейський вибір України та імперативи європейської інтеграції // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2003. – Вип.9. – С.18-31.; Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Інститут історії України НАН України Випуск 6. Біографічна частина. Н-Я. / Відп. ред. М.М. Варварцев. – К., Ін-т історії України НАН України. – 2016. – 370 с.

14. Кудряченко А.І. Стратегічні засади входження України до європейського простору/ Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. / монографія за ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього – К.: Фенікс, 2009. – 544 с. /Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко /Інститут європейських досліджень НАН України. – К.: Університет «Україна», 2010. – 405 с.; Україна в Європі: контекст міжнародних відносин /За ред. д. і. н., проф. А.І. Кудряченка – К.: Фенікс, 2011 – 632 с.; Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: моногр. / керівник авторського колективу і науковий редактор доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К. : Фенікс, 2014. – 444 с.

15. Кудряченко А.І. Взаємодія національних і наднаціональних інститутів в об'єднаній Європі. – С. 75-94. /Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко /Інститут європейських досліджень НАН України. – К.: Університет «Україна», 2010. – 405 с.;

16. Гнатюк М.М., Черногор Я.О. Історія утвердження ідеї об'єднаної Європи. – С. 43-54. /Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та

сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко /Інститут європейських досліджень НАН України. – К.: Університет «Україна», 2010. 405 с.;

17. Кондратюк С.В., Врадій О.С. Інтеграція в Європі: геополітичні та етнокультурні засади. – С.55-74. /Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко /Інститут європейських досліджень НАН України. Київ, Університет «Україна», 2010. 405 с.

18. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз. Історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. Київ, Знання, 2009. 751 с.

19. Манжола В.А., Білоусов М.М., Бруз В.С., Гайдуков Л.Ф. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті рр. ХХ століття). – К.: 2009. – 558 с.; Манжола В.А., Муравйов В.І., Філіпенко А.С., Сапсай А.П., Копійка В.В. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія/ В.А. Манжола, В.І. Муравйов, А.С. Філіпенко, А.П. Сапсай, В.В. Копійка Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 320 с.; Гайдуков Л.Ф., Кремень В.Г., Губернський Л.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки) / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губернський. К.: Либідь, 2001. 624 с.

20. Шморгун О.О. Концептуальні проблеми стратегії розвитку України: європейський та загальноцивілізаційний виміри. – С. 205-220. /Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко /Інститут європейських досліджень НАН України. – К.: Університет «Україна», 2010. 405 с.;

21. Богданович І.І. Економічні виміри євроінтеграції України. С. 347-361. / Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. / монографія за ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. К.: Фенікс, 2009. 544 с.

22. Кудряченко А.І. Українсько-німецькі відносини в контексті глобальних зрушень на континенті. С. 194-211.; Солошенко В.В. Підтримка Німеччиною євроінтеграційних прагнень України. С. 331-346.; Мітрофанова О.О. Україна-Франція: спектр взаємодії. С. 211-225.; Яковенко Н.Л. Українсько-британські відносини в період історичних змін. С. 226-243. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. / монографія за ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка Україна в Європі: пошуки спільного

майбутнього. К.: Фенікс, 2009. 544 с.

23. Андрущенко Т.В. Європейська політика України: проблеми формування та реалізації (політологічний аналіз): дис. канд. політ, наук: 23.00.02 / Т.В. Андрущенко. Х., 2003. 184 арк.; Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г. М. Перепелиці. К.: Видавничий дім „Стилос”, 2005. 555 с.; Вакулич В.М. Політичні детермінанти зближення України з Європейським Союзом: дис. канд. політ, наук: 23.00.04 / В.М. Вакулич К., 2001. 165 арк.; Василенко С.Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: дис. д-ра політ, наук: 23.00.02 / С.Д. Василенко– Одеса., 2001. 390 арк.; Копійка В. В. Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу: дис. д-ра політ, наук: 23.00.04 / В.В. Копійка. К., 2004. 479 арк.; Костюк С.М. Стан і перспективи співпраці України з Європейським Союзом: дис. канд. політ, наук: 23.00.02 / С. М. Костюк– Чернівці, 2004. 193 арк.; Пристайко О. Є. Політика Європейського Союзу стосовно України: дис. канд. політ, наук: 23.00.04 / О.Є. Пристайко К., 2004. 192 арк.; Шеретюк О.М. Політичні імперативи євроінтеграційного курсу України: дис... канд. наук: 23.00.04/ О.М. Шеретюк. 2008. 220 с.

24. Політологічні записки : Збірник наукових праць. Вип. 2 (10). – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – 216 с.; Tyler R. White European integration, identity and national self interest the enduring nature of national identity For the Degree of Doctor of Philosophy University of Nebraska – Lincoln. <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=poliscitheses>

25. Шеретюк О. М. Євроінтеграційні імперативи України: [монографія] / О.М. Шеретюк. Рівне: видавець Зень О. М., 2006. 138 с.

26. Василенко С.Д. Європейський вибір України / Світлана Дмитрівна Василенко. – Одеса: „Видавінформ” ОНМА, 2003. 212 с.

27. Михальченко М. І. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. 488 с.; Михальченко М.І. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі: порівняльний аналіз/ М.І. Михальченко // Світогляд. 2010. № 5. С. 50–53.; Михальченко М.І. Політичні еліти України: теоретико-модернізаційний аналіз. - Донецьк: "Донбас", 2002. (в співавторстві з В.Гайдуком і Т.Кучеренко).

28. Рудич Ф. М. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти (Кол. Монограф.)/ За ред. Ф.М.Рудича. - К.: МАУП, 2002. – 488 с.

29. Солошенко В.В. Співпраця України з Європейським співтовариством у науково-технічній сфері. – С.288-306. / Культурно-цивілізаційний простір Європи і

Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / керівник авторського колективу і науковий редактор – доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко / І нститут європейських досліджень НАН України. Київ, Університет «Україна», 2010. 405 с.

30. Ludwig Erhard Die Gefährdung der Freiheit durch eine nur auf Konsens bedachte Politik. Von Herbert B. Schmidt // Frankfurter Allgemeine Zeitung 05.12.2013. S. 12-15.

АВТОРИ:

ЧЕКАЛЕНКО Людмила Дмитрівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

СОЛОШЕНКО Вікторія Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент, учений секретар Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України».